

CHARLES TEXIER'NİN SEYAHATNAMESİNE GÖRE 19. YÜZYILDA ANADOLU'NUN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK DURUMU

**Social, Cultural and Economic Status of Anatolia in the 19th
Century According to the Travel Book of Charles Texier**

Mustafa KAYA*

Özet

Köklü bir tarihe ve kültüre sahip olan Anadolu, bu özelliklerinden dolayı eskiden beri birçok seyyahın ilgisini çekmiştir. Anadolu'yu gezen bu seyyahlardan birisi de ünlü bir Fransız arkeologu Charles Texier olmuştur. Texier, 19. yüzyılda iki ayrı tarihte geldiği Anadolu'nun pek çok bölgesini gezmiş, kazılar yapmış, araştırmalarda bulunmuştur. Bütün bu çalışmalarının sonucunda gezdiği yerlerin tarihi geçmişleri, kültürleri, ekonomik durumları, gündelik hayatları ile adet ve inançları hakkında topladığı önemli ve ilginç bilgileri, "Asie Mineure; Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d'Asie" ismiyle yayınlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Texier, Seyahatname, Anadolu, Asya, 19. Yüzyıl*

Abstract

Having a long standing history and culture, Anatolia has attracted attention of many travelers since time immemorial. One of the travels traveling in Anatolia is Charles Texier who was a French Traveler. Texier, visited may regions of Anatolia at two different visits in 19th century and carried out some excavations and researches. As a result of all these, he published the important and interesting aspects concerned with the history, culture, economic status, daily live, customs and religious beliefs of the places he had visited in a book titled "Asie Mineure; Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d'Asie" .

Key Words: *Texier, Travelbook, Anatolia, Asia, 19th Century*

---

* Arş. Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
mustafakaya73@hotmail.com

GİRİŞ

Tarihin hemen her döneminde gerek seyahat etmeyi amaç edinmiş, gerek görevleri icabı buldukları yerlerde yaşadıkları olayları ve gördükleri yerleri ayrıntılarıyla aktaran birçok kimse olmuştur. Seyyah olarak da adlandırılan bu kişilerin seyahatnamelerinde veya anılarında birçok bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel durumları hakkında ayrıntılı ve de pek çok kaynaktan rastlanamayacak türde ilginç bilgiler bulunmaktadır. Öyle ki, bu seyahatnameler aynı bölgenin veya farklı bölgelerin kültürel ve tarihsel mukayeselerinin yapılması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca, seyyahların genelde elçi, arkeolog, sosyolog, doktor veya tarihçi gibi meslek guruplarından olmaları, seyahatnamelere konu olan yerlerin farklı bakış açılarıyla anlatılmasını sağlarken, aktarılan bilgilerin birçok konuda doğruluğunu ve güvenilirliğini de arttırmaktadır¹. Nitekim çalışmamızın konusunu teşkil eden seyahatnamenin yazarı olan Charles Texier'nin de bir arkeolog olması, seyahatnamedeki tarihsel bilgilerin çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir.

Ünlü bir Fransız arkeolog ve gezgini olan Charles Texier, 1802 yılında Versailles'da doğmuş ve 1871 yılında Paris'te vefat etmiştir. Bayındırlık müfettişliği görevi sırasında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilen Texier, ilkine 1833, ikincisine ise 1843 yılında başladığı yıllarca süren seyahat ve incelemeleri sırasında, Anadolu'nun çok büyük bir kısmını baştanbaşa gezip dolaşmış, kazılar yapmış, araştırmalarda bulunmuş ve bütün bu çalışmalarının sonuçlarını da yayımlamıştır.

1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak yayınlanan Charles Texier'nin; *Asie Mineure; Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnese d'Asie* (Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi) adlı kitabı, 1923- 1924 yılları arasında *Küçük Asya; Coğrafyaya, Tarihe, Âsâr-ı Atıkaya Ait Tarif* adıyla

¹ Texier, eserin önsözünde de belirtildiği üzere, Osmanlı Devletinin hâkim olduğu topraklarda seyahat yapmak isteyenleri caydırıcı, kasıtlı ve yanlış propagandaları, kendi çalışmalarına ve görüp yaşadıklarına dayanarak, etkisiz kılmak için gayret sarf etmiştir (C. I,s. x1). Ancak bu durumun, yazarın bilinçaltındaki bir "haçlılık" zihniyetini de engelleyemediği belirtilerek bazen de Türklere ait hususların küçük görme şeklinde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Buna örnek olarak da, o asırlarda Osmanlı Devletine isyan eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın sık sık öne çıkarılması ve Osmanlı Devletinin yıkılmasına ramak kalmışken, Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devletine yardım etmesinin tenkit edilmesi verilmiştir (C. I,s. xiv-51)

Ali Suat tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiş ve son olarak da Kazım Yaşar Koprıman tarafından Latin harflerine aktararak Enformasyon ve Dokümantasyon Vakfı tarafından 2002 yılında yayımlanmıştır. Eserde ayrıca, 289 gravür, çizim ve resim vardır.

Charles Texier, seyahatnamesinde Anadolu'nun sosyal ve kültürel durumu hakkındaki gözlemlerini anlatmaya başlamadan evvel, buraya gelecek olan gezginlere yaşadığı tecrübeler doğrultusunda öneri ve tavsiyelerde bulunarak bir giriş yapmıştır. Buna göre Anadolu'yu yıllarca dolaşmış olan Texier, bu sırada ne yerel yönetimlerin ne de köylülerin herhangi bir engelleme ya da kısıtlamasıyla karşılaşmış, bilakis kendisine özel şekilde dostça hizmetler sunulduğunu önemle belirtmiştir². Öyle ki, yazar bu durumu ülkesine anlatmakta acele ederek ülkesinin diğer gezginlerini de Anadolu'ya davet etmiştir. İşte bu tarihten sonra, Avrupalı seyahatçıların Asya gezileri artmış ve daha verimli olmuştur.

Texier, çalışmasında ilk olarak, Anadolu'ya gelmeyi planlayan gezginlere seyahatleri öncesinde yapılması gereken bürokratik işlemler ve bu işlemlerin ayrıntıları hakkında bilgiler vermektedir (Cilt I, s. 4). Buna göre, Asya'yı³ dolaşmak isteyen bir gezgin, öncelikle bağlı bulunduğu elçilik aracılığıyla bütün bölgelerde geçerli bir padişah fermanı elde etmek zorundadır⁴. Bursa, İzmir v.b. büyük illerin valileri, konsolosların isteği

²16 ve 17. yüzyılda Anadolu'yu gezen seyahatçılar da Türklerin yakın ilgi ve nezaketlerinden etkilenmişler ve bu konuda, 1573'te Fransız seyahatçı Philippe du Frense Caneye, Avrupa'dan Türk sınırlarına girilince fark edilen ilk şeyin Türklerin nezaketi olduğunu, 1634'te İstanbul'da kalan İngiliz seyahatçı Henry Blunt, Türklerin adetlerinin Avrupalılardankinden farklı olmakla beraber bir incelik taşıdığını, 1672'de Fransız Antoine Galland, Türklerin kendisine ve diğer Yabancılarla nezaket ve anlayışla davrandıklarını ifade etmişlerdir. (Gülğün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyahatçıların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İletişim Yay. 2003, s.378).

³Burada Asya olarak kastedilen saha; İzmir'den Basra Körfezi'ne kadar uzanan ve halkının nitelik ve adetleri yaklaşık olarak aynı olan bölgedir.

⁴Yol emri çıkmadan önce, seyahat izninin verilip verilemeyeceğine dair bir inceleme yapılmaktadır. Herhangi bir izin talebiyle karşılaşıldığında o ülke ile ahidname olup olmadığı ve ne haklar verildiği incelenerek seyahat izninin verilmesi uygun görülür ve emir çıkmaktaydı. Çıkan emirlerde de "hilâf-ı ahidname-î hûmayun" hareket edilmemesi, yani anlaşmalara aykırı davranılmaması istenmekteydi. (Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi-2003*, Cilt XXI, Ankara-2003/Şubat, Sayı:33, s. 109.)

üzerine kendi sınırları içerisinde geçerli olan buyrultular⁵ verirler; fakat bu kâğıtlar ferman etkisi taşımaktan çok uzaktır. Yazar, 1842 Manisa seyahatini yaptığı zaman, gezinin kolaylaştırılması için bu tarz fermanlar almıştır. Bu fermanlardan birinde, Üsküdar'dan İzmir'e ve İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan hatlar üzerindeki posta beygirlerinin tarifesinin saatte iki buçuk kuruş olarak belirtildiği bilgisi yer almakta, ayrıca İzmir ve Edirne'den öteye hudutlarının sonuna kadar her beygirin her bir saat yürüyüş ücretinin 80 para olduğu belirtilmektedir. Fermanlarda ayrıca; Texier ve ekibine hayvan sağlanması, bu fiyatların korunması, yerli halkın bunlardan nakit veya diğer eşya şeklinde bir şey talep etmemeleri, tehlikeli yerlerden geçişlerinde selametleri için her türlü tedbirin alınması ve misafirperverlik kaidelerine uyulması konusunda kadılar, müftüler, müdürler ve idare memurlarıyla, belediye meclis üyelerine emirlerin verildiği görülmektedir.

Gezginlere verilen belgeler arasında tezkireden⁶ de bahseden yazar, bu belgenin ancak posta konak yerlerinden hayvan almaya yaradığını belirtirken, buyrultu ve tezkirelerin eksik taraflarının gezgini gümrük kontrolünden muaf tutmamaları olduğunu, hâlbuki elinde ferman olan bir kişinin karada veya denizde hiçbir yerde gümrük vergisi vermeyeceğini ifade ederek bu uygulamayı eleştirmektedir.

Seyahat esnasında kullanılacak para hakkında ise, taşra ile ilişkilerinin önceki senelere göre o dönemde daha fazla olmasından dolayı, İstanbul ve İzmir bankerlerinin özellikle İzmir, Ankara, Kayseri ve Halep'te geçerli olan çeklerinin kullanılması yönünde bilgiler verilmektedir. (Cilt I, s. 9).

Yazar, gezginlere yönelik bu kısa ama önemli tavsiyelerden sonra, Anadolu'da gezip gördüğü yerlerin antik çağlardan kendi zamanına kadar olan gelişimini kronolojik biçimde anlatmayı tercih etmiştir. Bu anlatılanlardan, 19. yüzyıla ait olanları; devlet idaresi ve kurumları,

⁵Osmanlı diplomatiğinde sadrazam, vezir, defterdar, kadıasker, kaptan paşa, beylerbeyi, vs. yüksek rütbeli vazifelilerin, kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirleri içeren belgeler için kullanılan bir terimdir. (Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili-Diplomatik-*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul-1998, s. 197).

⁶ Bu tezkire mürur tezkiresi olup ülke içindeki seyahat belgesine verilen addır. 1908'e kadar ülke dışına çıkanlara pasaport verildiği gibi vilâyet sınırı dışına çıkanlara da mürur tezkiresi verilirdi. Matbu ve harca tabi olan bu mürur tezkirelerine, nüfus kâğıdındaki izahat yazılmakla beraber nereye ve ne için gidileceği de yazılırdı. Müddeti bir sene idi. (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 2004, s. 583).

ekonomik durum ve ticaret, gündelik hayat, adetler ve inançlar, hayır ve eğitim kurumları ile göçebeler başlıkları altında toplamak mümkündür.

Bu çalışma, Charles Texier'nin Anadolu seyahati ve incelemeleri sonucunda aktarmış olduğu bilgiler doğrultusunda, seyyahın gezdiği dönemde Anadolu'nun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerine bir incelemeyi amaçlamaktadır. Şehirler ve yaşantılar hakkında verilen bilgiler, yazarın gezdiği dönem olan 19. yüzyıldan ziyade, başta antik devirler olmak üzere Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı'nın Kuruluş ve Yükselme Devirlerini kapsamaktadır. Bu sebeple, sosyal ve kültürel yapı kapsamında değişik konular ile ilgili dağınık olarak verilen bu bilgiler, bir araya getirilerek, bir bütün halinde sunulmaya çalışılmıştır. 19. yüzyıla ait yapılan akademik çalışmalardan edinilen bilgilerden farklı olarak, dönemi bizzat gözlemlemiş bir kişinin sunumuyla anlamaya çalışmak, çalışmanın hedefini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma tarih alanına katkı sağladığı kadar, dönemin iletişim biçimleri hakkında bilgiler vermesi yönüyle Osmanlı dönemi iletişim tarihi çalışmalarına da katkı sağlayacaktır.

1.1. DEVLET İDARESİ VE KURUMLARI

Anadolu'da bulunduğu dönem boyunca sayısız yer gezen ve bu yerlerin özellikle geçmiş dönemlerdeki durumuna eğilen Texier'nin, gezdiği yıllardaki Osmanlı devlet idaresi ve bürokratik yapısı hakkında verdiği bilgiler yok denecek kadar azdır. Yönetime dair gözlemlerini çok kısa ve bilgi notu şeklinde sunması bazı kopukluklara neden olmuştur. Sultan Mahmud'un siyasi prensiplerinin önemlilerinden birinin, İmparatorluğu kesin bir tek düzen altında toplamak için derebey (âyan)⁷ kuvvetlerine saldırdığını ve bunlardan İstanbul'a yakın olanlarının boyun eğmek zorunda kaldığını belirten yazar, Bitinya⁸ sahasının, her yılın bayramında hassa arazisini alan paşalar tarafından yönetildiğini ifade etmektedir (C. I,s. 93). Texier, Anadolu'nun Osmanlı yönetimi altındaki idari bölümlerini ise şu şekilde sıralamaktadır (C. I,s. 26):

Bitinya- Hüdavendigar Sancağı   Pisidya- İsaurya –Hamid ili Sancağı

⁷ Genel anlamda, bir bölgedeki yerel ve güçlü ailelere mensup ileri gelen kişiler olarak tanımlanan âyanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, TTK Basımevi, Ankara 1994.

⁸ Bugünkü Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, İzmit, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bartın ve Zonguldak illerinin bulunduğu coğrafi alanın antik çağ ve sonrasındaki adıdır.

Misya- Karesi Sancağı	Likonya - Kapodokya- Karaman Sancağı
Lidya – Saruhan Sancağı	Kapodokya – Konya Sancağı
Magonya – Aydın Sancağı	Frigya- Gemiyen Sancağı
Karya- Menteşe Sancağı	Paflagonya- Kastamonu Sancağı
Likya- Pamfilya- Teke Sancağı	Pont- Amasya Sancağı

Resmi kurumlardan sadece Bâbîâli'nin emirlerini ulaştırma ile ilgilenen ve hükümet heyetinin postacısı olarak görülen Tatarlardan bahseden yazar, bunları İranlıların angarisı ve Romalıların veradariilerine⁹ benzeterek, çalışma sistemlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Buna göre; bunlar yalnızca her menzil haneden gerek gördükleri hayvanları almak yetkisinin yanı sıra, geçtikleri köylerin ve hatta yolda rastladıkları bir süvarinin hayvanını kendilerinininkiyle değiştirme hakkına da sahiptiler. Bunu kimsenin reddetme hakkı yoktu, buna karşın mal sahibi hayvanını en yakın menzil hanede mutlaka bulurdu. Ayrıca Tatarlar, kıyafetlerinden hemen tanınırlar; bir tür gömlek şeklinde kırmızı büyük binişle, fes giyerler ve üzerlerindeki sefer malzemelerini ve mühimmatını hiç bırakmazlardı.

1.2. EKONOMİK DURUM VE TİCARET

Anadolu'nun o dönemdeki ekonomik durumunu ve yapılan ticaret hakkındaki bilgileri, gezilen şehirler hakkında verilen bilgiler dâhilinde görmekteyiz. Buna göre, Anadolu'da görülen en önemli ticari faaliyetler; kerestecilik, dericilik, tütün üretimi, pamuk üretimi, tuz üretimi, tahıl üretimi, sebze-meyve yetiştiriciliği, afyon tarımı, ipekçilik, tekstil, halıcılık, dokumacılık, bakırcılık, tiftik üretimi, madencilik, hayvancılık ve şarapçılıktır.

Tuz üretiminden İzmit ve Ankara gezilerinde bahseden yazar, üretimin özel şahıslar elinde bulunduğunu ve hükümetin tuz sektöründeki rolünün yalnızca öşür almak olduğunu belirtmektedir (Cilt I, s. 112; Cilt II, s. 423). Dokumacılık ve tekstil alanında öne çıkan ticaret merkezleri olarak, pamuklu dokuma üretiminde Aydın'ı, ipekli dokuma üretiminde Bursa'yı, tiftik dokuma üretiminde Ankara'yı¹⁰; aba, sırma ya da ipekle dokunmuş harman

⁹ Kelimenin aslı Latince Veradarius olup, kurye-ulak anlamına gelmektedir.

¹⁰ Tiftik üretiminde eskiden beri önemli bir şehir olan Ankara hakkında Fransız seyyah Paul Lucas, 18. yüzyılda Ankara'nın tiftik keçisine dayalı bir sanayiinin olduğunu ve şehrin bu yüzyılda bile bu sayede genel olarak iyi durumda bulunduğunu notlarında ifade etmiştir (Paul Lucas, *Voyage du Sieur Lucas Fait Par Ordre du roi dans la Greece, l'Asie Mineure, le*

ve yelek üretiminde Maraş'ı, bez üretiminde Kastamonu'yu ve hamamda kullanılmak üzere mavi renkte pamuk bez dokumasında ise Sivas'ı işaret etmektedir. (Cilt II, s. 102, 417; Cilt III, s. 142, 147, 203). Bu faaliyetler içinde Ankara keçisi ve tiftik üretimi hakkında önemli bilgiler veren yazar, Beypazarı yakınlarında üretilen Ankara keçilerinden elde edilen yapağının, Ankara'ya getirildiğini ve bunun kadınlar tarafından bükülüp, dokunup boyandıktan sonra sultanlara giyecek olmak üzere eymatilis dedikleri ipek gibi ve parlak bir tür kumaşa dönüştürüldüğünü ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır (Cilt II, s.416). Ankara'nın sanayisine de değinen yazar, burada sanayinin gelişmemesini, gerek memleketi yönetenlerin ve gerekse yönetilenlerin modern tarzı kabul etmek konusundaki çekingenliklerine bağlamaktadır. Yazar, şehrin etrafındaki doğal su kaynaklarının çok elverişli olmasına rağmen, bir fabrika kurarak bu su kaynaklarını harekete geçirici güç olarak kullanmayı düşünen kimsenin bulunmamasını şaşkınlıkla karşılamaktadır. (Cilt II, s. 471).

Texier'nin gezi notlarında, İzmir ve Uşak şehirleri halıcılıkta önemli merkezler olarak gösterilmiş ve İzmir halılarının (kaliçe) Amerika'ya kadar ihraç edildiği belirtilmiştir (Cilt II, s. 91). Afyonkarahisar şehri ise önemli bir afyon üretim merkezi olarak gösterilmiştir. Bu konuda yazar, 1832 yılından beri yapılan bu uyuşturucu ticaretinin, olduğu yerde 50 dirhemini 50 kuruşa satın alan hükümetin elinde olduğu bilgisini vermektedir (Cilt II, s. 37). Maden işletimi hakkında da önemli bilgiler veren yazar, Tokat'ta işlenen Keban maden bakırlarından kazan, mangal ve mutfak ile kervanlara yarayacak kapların yapılıp, bu eşyanın İstanbul'a kadar ihraç edildiğini, Kastamonu'da bakırdan yapılan kazanın, sefer tasının, mutfak malzemelerinin ve Avrupa'da "*doğu kahve ibriği*" dedikleri cezvelerin üretilip, yine İstanbul'a ihraç edildiğini, hükümet tarafından çıkarılıp yönetilen Eskişehir'deki Lüle taşı madeninin ise, Almanya ve Rusya'dan gelen tüccarlar tarafından alındığını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır (Cilt II, s. 336; Cilt III, s. 167, 203).

Texier, ticari faaliyetler içinde özel bir yeri olan şarap üretiminden kısaca bahsetmiştir. Buna göre şarap üretimi, ülke içinde isteğe bağlı

Macedoine et l'Afrique, V.I, 1712, s.13'ten aktaran, Korkmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, Ankara-2001, s. 35).

değildir. Öncelikle hükümetten bir izin, yani ruhsat almak gerekmektedir. Ruhsatta, şarap üretiminde kaç okkaya kadar izin verildiği bellidir (Cilt I, s. 95).

Aynı zamanda zevkli bir uğraş olan denizciliğin Türklerin ilgisini çekmeyişi Türklere toprağı işlemeye dönük eğilimlerinin daha çok oluşuna bağlayan Texier, denizlere dayalı ekonomik ve ticari faaliyetlerden çok fazla söz etmemiştir¹¹ (Cilt I, s. 141). İzmir'den ihraç edilen mallardan, gümrük hattında vilâyetin hazinesine girmek üzere bir vergi alınıp ve bu verginin şehrin işlerine harcadığını söyleyen yazar, Trabzon'un İran'ın transit ticaretine geçit olduğunu, Sinop'un ise, Karadeniz gemilerine güzel bir liman olarak ticaret açısından önemsiz bir yer olmasına rağmen Karadeniz seferlerini yapan buharlı gemilerin başlıca istasyonu olduğunu anlatmaktadır (Cilt II, s. 150; Cilt III, s. 155, 210).

Anadolu'daki ticari faaliyetlerde ise, Müslümanların yanı sıra Ermeni, Rum ve Yahudilerin de önemli bir yer tuttuğunu ifade eden Texier, Bunlardan Ermenilerin; daha çok tekstil, dericilik, kervancılık ve dokumacılık, Rumların; tekstil ve halıcılık, Yahudilerin ise; komisyonculuk işiyle uğraştıklarını belirtmektedir. Bu bilgiler dâhilinde, Ermeniler, kervanlarıyla ülke içinde İstanbul'a, ülke dışında ise İran ve Afganistan'a kadar gitmektedirler. Halıcılıkla uğraşan Rumlar arasında bu işi ağırlıklı olarak kadınlar yapmaktadır. Uşak'taki halı üretiminin tamamı ise, Rum kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. (Cilt I, s. 112, 130, 164; Cilt II, s. 81, 91, 172, 364; Cilt III, s. 147).

1.3. GÜNDELİK HAYAT:

Charles Texier'nin Anadolu seyahati izlenimleri arasında gündelik hayata ilişkin bilgiler oldukça geniş yer tutmaktadır. "*Türkler eğer şehirlerde ikamet ediyorlarsa, onları hazır bulduklarındandır; fakat bütün*

¹¹ 1792-98 yılları arasında Anadolu'da seyahat eden Fransız seyyah Olivier'in Türklerin denizcilik ile ilgili faaliyetleri hakkındaki görüşleri de, Texier'in görüşlerini destekler niteliktedir: Olivier, konu ile ilgili seyahatnamesinde şöyle demektedir: "*Türkler genellikle denizden pek hoşlanmazlar, denizciliğin türlü meşakkat ve mahrumiyetlerine kolayca katlanmak istemezler ve bu alanda kendilerinden daha becerikli olan Rumları kullanırlar. Rumlar küçük gemileri bilhassa iyi tanıdıkları denizlerde mükemmelen sevk ve idare ederler. Fakat gemi sevk ve idaresine ait nazari hiçbir bilgileri yoktur. Hemen hepsi pusulasız, dağlara ve sahillere bakarak istikamet tayin ederler.*" (Olivier- *Türkiye Seyahatnamesi, 1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul*, (çev. Oğuz Gökmen), Ankara-1977, s. 29.)

istekleri açık hava ve çadır altı hayatı içindir” diyen yazar, mevsim yaklaşınca nehirlerin kenarlarında yeşil ağaçlar altında bazen kıl bir çadır, bazen çarçabuk yapılmış bir kulübe ile bunu şehir evlerine tercih ettikleri ve serin yaylada yaşamının, Türkün mutlu hayat zamanı olduğu tespitinde bulunmaktadır. Yazarın bu konudaki ilginç bir gözlemi de; yaz mevsiminde bir şehre giren yabancıların kendisini mezara girmiş zannetmesidir. Yani bu durum, bütün evler ve çarşıların kapalı olduğu, şehrin bekçiliğinin zorla bulunmuş bir adama bırakıldığı, bu durumun halkı ticaretle meşgul olan kıyı şehirlerinde görülmeyip, iç kesimlerdeki birçok şehir ve özellikle de köylerin büyük bir kısmının bu âdeti koruduğu şeklindedir (Cilt I, s. 265).

Gündelik hayatın en önemli mekânlarından olan evlerin, yapısal olarak bölgelere göre çeşitlilik arz ettiğini belirten Texier, ağaçların bol olduğu, denize yakın yerlerdeki evlerin genellikle ahşap, iç bölgelerdeki evlerin ise kireç veya taştan yapılmış olup üstlerinin kiremitle örtülü olduğuna dikkat çekmektedir¹² (Cilt I, s. 359; Cilt II, s. 49, 385). Ayrıca evler hakkında daha da ayrıntıya inerek, hemen hemen tamamı iki katlı olan evlerin geniş bir bahçe içinde bulunduğunu; evlerin içlerindeki döşeme eşyasının, divanlarla yastıklardan oluştuğunu, odaların, “*hayat*” diye adlandırılan ve ailenin açık havalı günlerde zaman geçirmesine hizmet eden yaz sofası türünden üstü açık bir avluya baktığını ifade etmiştir (Cilt I, s. 203).

Texier'ye göre erkekler evin reisi konumundadır. Erkekler ev ve işleri dışındaki zamanlarında genellikle kahvehanelerde buluşurlar, hasırlı sedirler ve iskemlelerle donatılmış çok sayıdaki bu mekânlarda çubuk ve nargile sefası yaparlar. İmparatorluğu ziyaret eden bütün seyyahların en büyük ilgi odaklarından birisi olan bu sosyal mekânların tasvirine girişen Texier, ilginç ayrıntılara dikkat çeker. Türlü soytarıların ve her milletten cambazların sahne olarak kullandıkları kahvehaneler bazı günlerin akşamı ışıkla donatılmakta, buraları dolduran ağırbaşlı topluluk, sabahın neşesini takip

¹² Texier'in Anadolu evlerinin yapıldığı malzemeler hakkında verdiği bilgiler, 16 ve 17. yüzyıllardaki seyyahların verdiği bilgilerle küçük farklar olmakla birlikte örtüşmektedir. Bu dönem seyyahlarından İngiliz Sandys, İstanbul evlerinin sert taştan veya güneşte kurutulmuş tuğladan inşa edildiğini, Fransız De Bruyn, Manisa dükkânlarının hepsinin ahşap olduğunu, Alman Busbecq, Amasya evlerinin düz çatılı ve kilden yapıldığını, Polonyalı Simeon, Tokat evlerinin çoğunun iki katlı olduğunu, Fransız M. D'Armon, Diyarbakır evlerinin kerpiçten, tek katlı olduğunu, Tavernier ise Erzurum evlerinin ahşap ve kerpiçten inşa edildiğini yazmışlardır (Aybet, age., s. 484, 540, 545, 548, 551, 555, 558).

eden tiyatroları, yani sözlerinde aşırı serbest olan kukla oyunlarını hiç öfkelenmeden dinlemektedirler. Kahvehaneler aynı zamanda bayram günlerinin de kalabalık bir buluşma yeridir. Fakat her yerde olduğu gibi burada da her sınıf ve her dinden insanların kendilerince seçilmiş yerleri bulunduğunu belirten yazar, Rumların Türklerle ve Ermenilerin de Rumlarla birbirlerine karışmadıklarını gözlemlerinde ayrıntılı olarak anlatmıştır (Cilt I, s. 202, 205).

Erkekler hakkında ayrıntıya inmeden genel bilgiler vermekle yetinen Texier, Ege Bölgesi'nde yaşayan ve gerek adetleri gerekse kıyafetleri açısından, diğer halktan büsbütün farklı olan zeybekler hakkında ayrıntılı ve ilginç bilgiler vermiştir. Yazara göre; bunların, liderleri ve kuralları olan bir tür teşkilatları vardır. Özellikle, doğuyu ziyaret eden ressamların tasvir ettikleri özel bir kıyafet ile ayırt edilirler. Bu kıyafet, özellikle Decamps'ın¹³ en güzel tablolarına konu olarak seçilmiş örnektir. Zeybekler başlarına çok uzun bir sarık, bellerine bütün bir silah fabrikası halini almış geniş bir kuşak sararlar. Bu kuşağın arasında tabancalar, yatağanlar, hançerler olduğu gibi çubuk ile maşa da vardır. Genellikle beyaz bezden yapılmış donları, ancak diz kadar iner. Arkasından sıkışmış olan bu elbise, orta çağdaki gibi bir uçurla toplanmıştır. Zeybekler yalnız asker olmayıp, aynı zamanda tüccar ve iyi birer kervancıdırlar. Bunların kökenleri hakkında bir şey öğrenmek mümkün değildir. Niçin zeybek diye adlandırıldıklarını kesin olarak bilmezler; fakat yüz şekillerine ve adetlerine göre Osmanlı ırkından olmadıkları kesindir. Bunlar sadece Boz ve Cevizli Dağlarının köylerinde otururlar. Dönemin zeybekleri kervanların en cesaretli vurucularıydılar. Rumlar bunların adından titrerler. İnanç açısından ise zeybekler, İslamiyet'i iyi uygulamazlar ve birtakım batıl inançlara bağlanmışlardır, özellikle de falcılara körü körüne itaat ederler (Cilt II, s. 103).

Charles Texier'in seyahati sırasında Anadolu halkını en çok uğraştıran hastalık, "veba" olmuştur. Yazarın verdiği bilgiye göre; bu hastalık, Türk Asya'sının çeşitli bölgelerinde 30 farklı şekilde görülmüştür¹⁴. Anadolu

---

¹³ Doğu ülkelerini ve Osmanlı Devletini gezip, doğu manzaralarını ve hayat tarzını aslına sadık kalarak resmeden 19. yüzyıl Fransız ressamıdır.

¹⁴ 1690 yılında Fransız seyyah Jean du Mont, salgın hastalıklara karşı Türklerin tutumunun Avrupalılardan çok farklı olduğunu, kadere inançlarının çok kuvvetli olduğundan bulaşıcı

insanı, gerek bu tür hastalıklardan gerekse de, romatizmâl hastalıklardan kurtulmak için, hamamlara ve yurdun çeşitli yerlerindeki şifalı sulara giderek derman aramıştır (Cilt I, s. 7, 8, 9, 116, 207, 208; Cilt II, s. 176). Hemen hemen her şehirde bir Avrupalı doktorun bulunduğunu belirten yazar, eski doktorların¹⁵ sadece hacamat yapan (kan alan) berberler¹⁶ olduğunu ve bunların normal hastaların ya ayağından veya kolundan kan alarak¹⁷ bu organlarını sıcak tuttuklarını söylemektedir: “*Bunlar, insan anatomisini bilmemelerinden bu işi çok az doğru yaparlar ve koldan kan alırken yanlışlık yapmaktan sürekli olarak korkarlar*” sözleriyle de dönemin doktor pratiklerine ciddi eleştiriler sunmaktadır (Cilt I, s.7).

Yazar Anadolu’da yaşayan halkın, temizliğe verdiği önemi de çeşitli vesilelerle vurgulamıştır. Halk gerek şifa için, gerekse temizlik için hamamları devamlı olarak kullanmıştır. Buraların dinlenme salonlarında, erkeklerin kahve ve çubuk içtiklerini belirten yazar, tütün içme konusunda Türklerin Batılılardan daha temiz ve özenli davrandıklarını ve hiçbir çubuğun her parçası temizlenmedikçe iki defadan çok doldurulamayacağını söylemektedir. Memleketin her tarafında, gerek hamamlarda, gerekse de ev işlerinde sabun yerine temizlik malzemesi olarak, Eskişehir’in Mihaliççik kasabasında çıkan bir çeşit killi toprak kullanılmıştır. Eski tıpta sancıya karşı dindirici ve gazları çekici bir ilaç yerine de tercih edilen ve ayrıca, Türk

---

hastalıklardan korunmak için tedbir almaya gerek görmediklerini yazmaktadır (J. Du Mont, *A new Voyage to the Levant*, s. 259’dan aktaran Aybet, age., s. 371).

¹⁵ 17. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’da seyahat eden Fransız seyyah Thevenot, Türkler arasında hekimlik mesleğinin pek geçerli olmadığını, bunun sebebi olarak da Türklerin pek az hastalığa tutulmaları, tedavi ile iyileştikleri zaman ilaçlara ve doktora az para ödemeleri ve eğer hasta ölürse, hastanın ölümüne sebep olarak doktoru görmeleri olduğunu belirtmektedir. (Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları(1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul-2003, s. 370-371).

¹⁶ II. Abdülhamid döneminde perükâr adı verilen modern berber dükkânları açılana kadar, İstanbul’daki berber esnafının işyerleri de kahvehaneler olmuştur. Mahalleli buralarda tıraş olurken, daha üst sınıftan olanlar berberi evlerine çağırırlardı. Bu berberler ayrıca diş çeker, sünnet ve hacamat da yaparlardı. (Semra Germener-Zeynep İnankur, *Oryantalistlerin İstanbul’u*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul-2002, s. 285.)

¹⁷ Hacamat olarak adlandırılan kan aldırma, cahiliye devrinde rastlanan bir tedavi metodudur. Hz. Peygamber aleyhisselâtu vesselâm bunu teyid etmekle kalmamış bizzat kan aldırması ve ashabına da tavsiye etmiştir (*Kütüb-i Sitte-Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, haz. İbrahim Canan, Akçağ Yayınları, Cilt 11, Ankara 1991, s. 389). Fransız seyyah Thevenot da hacamattan bahsetmiş ancak bunu çoğunlukla dönmelerin yaptığını ve bazı Türklerin de denediklerini ifade etmiştir (Aybet, age., s. 370).

kadınları tarafından hamamda ve tuvaletlerde kozmetik madde olarak kullanılan bu toprak, Avrupa'ya bile ihraç edilmiştir (Cilt I, s. 207; Cilt II, s. 335, 336).

Gündelik hayata dair verilen bilgilerde Texier, halkın tükettiği yiyecek ve içecekler konusunda ise, kısa bilgilerle yetinmiştir. Buna göre; halkın temel gıdasının başında süt ve süt ürünleri gelmektedir. Bu ürünler içinde, peynir ve yoğurt önemli bir yere sahiptir. Halkın temel gıdalarını oluşturan diğer ürünler ise; ekmek, yumurta, tavuk ve koyun eti olmuştur (Cilt I, s. 7, 8; Cilt II, s. 414).

1.4. ADETLER VE İNANÇLAR

Texier, kitabında, bu konuda oldukça fazla bilgiye yer vermektedir. Anadolu insanının adet ve inançları bölgelere göre kısmen farklılıklar gösterse de, genelde birbirlerine çok benzer durumdadır. Bu konu, farklı bir kültürden gelen yazarın ilgisini çekmeyi başarmıştır. Benzer adet ve inançların Avrupa'da da olduğunu belirten yazar ilkin, Anadolu'da yaygın olan bahşiş âdetinden ayrıntılı bir biçimde bahsetmektedir (Cilt I, s.9). Başka ülke dillerinde karşılığı olmayan ve Türkçe'de bulunan “*bahşiş*” kelimesini gezginlerin çok çabuk öğreneceğini, bu kelimenin ufak bir hizmete karşılık verilen ücret veya bağış gibi bir şey değil, yabancidan bedava yere sürekli olarak beklenen bir şey olduğunu söyleyen yazar, ne var ki bu bahşişin gelişigüzel çok az bir tutara bağlı kalındığından bu şekilde verilmesinden çekinmeye de değmeyeceğini belirterek, beraberinde bir gurusluk ve yirmi paralık bozukluk bulundurma gereğinin bundan ileri geldiğini vurgulamaktadır (Cilt I, s.9).

Texier, inançlar konusunda verdiği bilgileri genelde ayrıntılı bir biçimde aktarmıştır. Ölüm ve mezarlıklara dair inançlar konusunda Müslümanların Hıristiyanlar gibi düşünmediklerini belirten yazar, başka bir dünyada hayat düşüncesinin, ölümü onlara hüzünlü olmaktan çok endişeli bir şey olarak tanıttığından bahsetmiştir. Buna göre; Anadolu toprağı, bütün Osmanlıların ortak vatani olduğundan İstanbul halkının çoğunluğu atalarının yattığı yerde bulunmak fikrine önem vermekte, oraya bağlı kalmakta ve cenazelerini Üsküdar'a taşıttırmaktadır. Bundan dolayı da bu büyük mezarlık,¹⁸

¹⁸ Yazar, burada Üsküdar'da bulunan Karacaahmet mezarlığını kastetmektedir. Bu semtin ve mezarlığın Türkler için neden bu kadar önem arz ettiğini Hans Peter Laqueur de şöyle ifade

İstanbul'un diğere semtlerindeki gibi görkemli eserler ve türbelerle süslenmiş değildir. Daha önce, ölünün rütbe ve asaletinin mezar başının tepesindeki sarık şeklinden anlaşılırken, artık büyük bir zat ya da bir satıcı için, sarığın yerine, genellikle fes şekli konulmakta olduğunu gözlemleyen yazar, kadınlara ait mezar taşlarına ise basit bir kitabeyle bunun ortasında başı yana sarkmış bir selvi (ağacı) kazındığını ve bu resmin gökyüzüne yükselmiş olan ruhun hayalî şekli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, ölen kişinin mezarına konulduktan sonra ailesinin ölüyü bazen ziyaret ettiği, fakat mezarını bekçisiz olarak bıraktıkları gibi, ailenin mezarın tamir ve korumasıyla da ilgilenmedikleri tespitinde bulunmaktadır (Cilt I, s. 131).

Müslümanların ömürlerinde bir defa dahi olsun yerine getirmeleri gereken Kâbe'yi ziyaret görevinin, derece ve servet oranında hayır ve sadaka yapmakla da ödenebileceği şeklinde halk arasında bir inancın olduğunu söyleyen Texier, zaten padişahların da, İstanbul'u süsleyen camileri, bu hac borcunu ödemek için yaptırdıklarını ifade etmektedir. Orta Anadolu'daki Koçhisar halkı ise derin kuyulardan çıkardıkları suları içmenin Mekke'ye gitmiş gibi sevabı olacağı inancını taşımaktadırlar (Cilt I, s. 181; Cilt III, s. 97).

Dini inançların yanı sıra, Müslümanlar arasında gerek Orta Asya Türk kültüründen gelen, gerekse sonradan yerleşen batıl inançlar bulunmaktadır ki, Texier bunlar hakkında da ilginç tespitlerde bulunmaktadır. Bu inançlardan en yaygını, yerinden memnun olmayan, duruşu hüznünlü ağaçlardan birinin dalına, elbisesinin bir parçasını bağlayan kişinin hastalığının geçeceği veya üzerinde bulunması muhtemel büyüünün etkisinin yok olacağı yönündeki inançtır. Bu inançtan dolayı, bazı ağaçların dalları, bez parçalarıyla doludur. Ağaçların bu ilginç özellik ve etkileri hakkında bir Türk ile konuşulduğunda, sıradan ve basit cevaplar alınacağını söyleyen yazar, hiçbir şeyin o bireyin zihninde bu "*dilsiz yüce gücün*" aracılığına olan güvenini sarsamayacağını belirtmektedir. Yazar, aynı zamanda bu ağaçların

---

etmektedir: "*İstanbul'un en büyük, en çok anlatılan ve resmi yapılan mezarlığı Üsküdar'daki Karacaahmet mezarlığıdır. Bu mezarlığın özellikle fazla tutulup değerli görülmesi, Boğaz'ın Anadolu yakasında bulunmasından kaynaklanır: çünkü Üsküdar Asya kıtasının bir parçasıdır ve Arabistan'ın kutsal kentlerinin (Mekke ve Medine) yer aldığı toprakların herhangi bir denizle ayrılmayan uzantısıdır.*" (Hans Peter Laqueur, *Hive'l Baki-İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (çev. S. Dilidüzgün), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, -46, İstanbul-1997, s. 9).

mekânsal tasvirini yaparak, yanında çoğunlukla namaz kılmak için bir mihrabı olan ve bir kuru duvardan oluşan kapalı bir yerin olduğunu ve bu ayrıcalıklı ağaçların, bazen bir veli türbesinin yanında çıktığını ifade etmiştir. Bununla birlikte bu tür ağaçların özelliklerini ve özel güçlerini yanındaki makamın ruhaniyetinden aldığı zannedilse bile, oturulmayan yerlerde ve tenha yollarda rastlanılanlarının dallarına da diğer türbeli ve mescitli yerlerin ağaçları kadar müracaat edildiğini de vurgulamaktadır. Yazar, bu ağaçların yanı sıra farklı görüntüdeki taşların da aynı rolü oynadıklarını söylemektedir. Bunlardan özellikle sağlığa yeniden kavuşma dilenmekte; fakat büyü bozma özelliği de hesaba katılmaktadır. Yazarın gözlemleri, halk tarafından ağaçlar gibi bunların da gizli bir gücünün olduğu ve bunlardan istenilen çarenin, tohumu veya bir parçasını almak şeklinde değil, aksine ondan büsbütün manevi bir etki beklemek şeklinde olacağı yönündedir. Ankara’da diş ağrısına iyi gelen böyle bir taşın bilindiğini belirten Texier, Niğde yakınlarında ise Türk mezarlarında kullanılan sarı damarlı siyah mermer ve siyah fonlu başka mermerlerin halk arasında hastalık ateşini iyileştirdiği inancının süregeldiğini (Cilt III, s. 117) ve yine Niğde civarlarındaki bir taş sütun için uzak yerlerden gelenlerin, bu taşın sıtmayı kestiğine inandıklarını ifade etmektedir.

Anadolu’daki bu tür batıl inançlarla ilgili verilen örnekler, sadece Anadolu şehirleri ve köyleriyle sınırlı değildir. İslam’ın başkenti olan İstanbul’da da bu tür inançların bulunduğunu belirten Texier, Ayasofya Camii’nin içindeki sol tarafta ve abdest alınan mermer küpün yanındaki bir kubbe ayağının, şifa verme özelliğiyle şöhret bulduğunu ve çok dokunmaktan dolayı, taşın oyulmuş olduğunu ifade etmektedir. Taşın cinsinin soğuk kaymak taşı olmasından dolayı, sürekli olarak nemli olup ve ümit edilen özellik ve faziletin de taşın bu terinden ibaret olduğunu söyleyen yazar, diğer bir sütunun da Valide Sultan’ın Yeni Cami’si¹⁹ adındaki camide bulunduğunu ve insanların dua ederek kısa bir süre kucakladıkları bu

¹⁹ Valide Sultan Camii olarak da bilinen Yeni Cami, İstanbul’da 1597 yılında Sultan III. Murad’ın eşi ve Sultan III. Mehmed’in annesi Safiye Sultan’ın emriyle temeli atılan ve 1663’te zamanın padişahı IV. Mehmed’in annesi Turhan Hatice Sultan’ın büyük çabaları ve bağışlarıyla tamamlanıp ibadete açılan camidir. (Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, *Camilerimiz Ansiklopedisi*, I. Cilt yay. haz. İhsan Erzi, Tercüman Yayınları, İstanbul-1987; http://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni_Cami)

sütunun özelliğinin ise romatizmayı iyileştirdiğini belirtmektedir. Yazarın bu konuda bahsettiği diğer bir inanç ise kem göz kuvvetidir. İnsanların, köylerde olduğu gibi şehirlerde de buna kesin olarak inandıklarını ve etkisinin insana olduğu kadar eşyalara da yayıldığını ayrıca nazar değmenin yani kem gözün, bir hayvan sürüsünü yok edebileceğinden, ekinleri kurutabileceğinden ya da onlara hastalık getirebileceğinden bahseden yazar, kem göz sahibinin bakışlarının önemsiz bir şeyin üzerine çekilmesinin, yeni yapılmış evlerin çatısına birkaç baş sarımsakla bir kaktüs yaprağı asılmasının, değerli bir atın boynuna bir aslan dişi ya da meşin içine dikilmiş muskalar takılmasının ve çocukların başlarında süs olarak taşıdıkları altınlar ya da madalyonlarının arasındaki ufacık bir gümüş kılıf içinde Kur'an-ı Kerim ayetleri taşınmasının, halk arasında büyüü engellediği inancından da bahsetmektedir²⁰.

Charles Texier, Müslümanların inançlarının yanı sıra, Anadolu'daki gayrimüslimlerin inançlarına ilişkin olarak da ilginç bilgiler aktarmaktadır. Bunlardan en çarpıcı olanı, telaffuz dahi etmedikleri beş sayısının, Rumlarca uğursuz sayılmasıdır. Buna benzer biçimde özellikle İzmir'de, beş parmağını açarak el uzatmanın uğursuz bir şey olduğunu söyleyen yazar, Rum kadınlarının, bu zorlayıcı hareketleri hizmetçilerine karşı sert bir şekilde kullandıklarını ve bu yeterli gelmezse pabuçları ile onları dövüklerini de ifade etmektedir. Texier, Anadolu'daki bu tür inançların Avrupa'da da olduğunu tekrar hatırlattıktan sonra, “*değişik kıtalara yayılmış bu inançların ortak bir kökeni vardır denilemez fakat aralarında bizim anlayamadığımız bir ilişki olmalıdır*” diyerek konuyu bağlamaktadır (Cilt II, s.105, 106, 107).

1.5. HAYIR VE EĞİTİM KURUMLARI

Texier, seyahati boyunca, gezdiği şehirlerde bulunan hayır kurumlarının zaman zaman isimlerini yazmış ve bazı hayır kurumlarının genel yapısı ve işleyişleri hakkında bilgiler vermiştir²¹. Birçok padişah ve hanım sultanın

²⁰ Bu dönemde ayrıca, kırlarda bulunan ve kuruyunca mavi renk alan dikenlerin oda kapısının üstüne asılması, birkaç çatalı sapın asılması, cepte çörek otunun taşınması ve sokak kapısının iç tarafının yukarısına kurumuş tavşan başının asılması gibi ritüeller de, nazar ve sihre karşı halk arasındaki yaygın inançlardan olmuştur (Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, haz. D. A. Günay-K. Arısan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1995, s. 361).

²¹ 17. yüzyılın son dönemlerinde Anadolu seyahati gerçekleştiren seyyahlardan Fransız seyyah Grelot 1672'de İstanbul'daki hayır kurumlarının çokluğundan, 1693'te ise İtalyan seyyah Gemelli Careri, Edirne'de bulunduğu sırada camilerin gelirleri ve sağladığı sosyal

İstanbul'u, özellikle de Üsküdar'ı tekke, imaret gibi dini ve hayır kurumlarıyla donattıklarını anlatan yazar, bütün bu binaların Türk mimari tarzının bir orijinallik ortaya koyan Arap tarzını bırakarak ne Müslüman ne de Hıristiyan bir özellik arz etmeyen köksüz mimari tarza geçtiği dönemde yapıldıklarını vurgulamaktadır (Cilt I, s. 130). Texier, kitabında bu hayır kurumlarından bahsederken imaretlerin, kurucularının vakıflarından ya da özel bağışlarından ayrılan sürekli gelirlerle yönetilip, korunduğunu söylemektedir (Cilt I, s. 164). Yazar, kervansarayları anlattığı bölümde ise, bunların tıpkı çeşmeler ve fakir misafirhaneleri gibi hayır kurumlarından sayıldığını ve böyle bir eserin, bir Müslüman'a Kâbe ziyareti gibi sevap kazandırdığını söylemektedir. Ayrıca, Osmanlıların kervansaray yapımına çok dikkat ettiklerini ve bu tesislerin alt katında geniş ahırların ve mallar için ambarların, üst katında ise yolcular için odaların bulunduğu da dikkat çeken Texier, buralara gelen kervanlardan çok az miktarda aidat alındığını da bir ayrıntı olarak eklemektedir (Cilt I, s. 128). Bu hayır kurumlarının harcamalarının karşılandığı vakıf mallarının, hibe ve bağışlardan ya da karşılığı tahsil edilmemiş ipoteklerden meydana geldiğini söyleyen yazar, vakıfların işleyişlerini Avrupa'daki benzer durum ile karşılaştırarak bilgi vermiştir. Buna göre; vakıf idareleri, mülk sahiplerine çok normal bir kar payıyla borç para vermeye yetkiliydiler. Hatta taksitlerinin ödenmesi o kadar ısrarla istenmemekteydi. Fakat borçlunun ölümünde borç ödenmemişse, ölenin ipotek edilen mülkü vakıf olurdu. Tarihi binyıldan fazla olan bu kuruluşta, gelir getiren mülk bankalarına benzer bir şey vardır diyen yazar, "*Avrupa'da borç, yalnız ölenin başına bağlı değildir ve ölümünde tasfiye etme zorunluluğu yoktur*" demek suretiyle iki medeniyet arasındaki farkı da ortaya koymuştur.

Texier, çok sınırlı biçimde üzerinde durduğu eğitim konusunda, sadece küçük çocukların hakkında, mahalle mekteplerine gittiklerini, burada öğrencilere Kur'an-ı Kerim'in hecelenerek okutulmasından başka bir şey verilmediğini belirtmekle yetinmiştir (Cilt II, s. 107-108; Cilt I, s. 128).

1.6. GÖÇEBELER

---

hizmetler ile imaretlere dair gözlemlerinden seyahatnamelerinde bahsetmektedirler (Aybet, age., s. 349).

Texier'nin göçebelere ilişkin verdiği bilgiler, onların şehir ve kırsal bölgelerdeki insanların yaşam tarzlarına göre farklılığını ortaya koyması bakımından hayli önemlidir. Buna göre; Asya göçebelerinin yaşamında yer tutan önemli unsurların başında yayla hayatı gelmekteydi. Her aşiretin belli bir yazlık yeri vardı. Bir diğeri asla o yeri almaya gelmezdi. Bu yerler dağların yamaçları üzerinde, serin ve sulak otlaklardı. Her aşiret kulübelerini yapar ya da çadırlarını kurar ve kış gelince de sıcak yerlere inerlerdi. Herkes ufak bir parça yer eker ve sürüsünü otlatırdı. Göçebe aşiretleri, kendilerine “*Aksakal*” ya da “*Eski*” denilen ihtiyarlarından başka bir otorite tanımazlardı. Hükümete az miktarda vergi öderlerdi. Kadınları da çadırlarının altında ufak namaz seccadeleri büyüklüğünde halı dokurlardı (Cilt I, s. 231; Cilt II, s. 91).

Daha çok Akdeniz ve Ege kıyılarında görülen göçebelerin hayat tarzını anlatan Texier, İç Anadolu Bölgesinde Çubuk suyu kenarındaki bulunan aynı isimli köyde, yazın birçok Türkmen çadırının görüldüğünden de bahsetmektedir. Bu yörüklerin çok sayıda devesinin olduğunu, bunların Tokat, Halep, İzmir arasında kervancılık yaptıklarını ve memlekette doğrulukları ile tanındıklarını da anlatan yazar, Bunlara en değerli eşyaların tereddütsüz emanet edildiğini de ifade etmektedir (Cilt II, s. 476).

SONUÇ

Zengin bir kültür ve mirasa sahip olan Anadolu hakkında çeşitli vesilelerle bu topraklara gelen seyyahların yazdıkları seyahatnameler, sosyal, kültürel ve ekonomik yapı hakkında içerdikleri bilgiler bakımından şüphesiz çok önemli bir yere sahiptirler. Yazdıkları dönemi bire bir tasvir etmeleri, bu önemi bir kat daha arttırmaktadır. Charles Texier'nin, Anadolu'nun çok eski dönemlerinin yanı sıra 19. yüzyıldaki sosyo-ekonomik ve kültürel durumu hakkında aktardığı gözlemsel bilgiler, dönemin Anadolu'sunu geniş bir biçimde tasvir etmektedir. Anadolu'nun hemen her bölgesi hakkında çok eski dönemlere ait tarihsel bilgileri aktardıktan sonra kendi dönemindeki gözlemlerini ve bilgileri de ekleyen yazar, okuyucunun 19. yüzyıldaki Anadolu'yu daha ayrıntılı ve mukayeseli olarak anlayıp öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak, burada verilen bilgiler, 19. yüzyılda Anadolu'yu gezen diğeri seyyahların yazdıklarıyla kıyaslandığında bir bütün halinde ayrı bir anlam kazanacaktır.

Texier'nin 19. yüzyılda verdiği bilgileri günümüzle kıyasladığımızda, özellikle sosyal ve kültürel yönden bazı durumların çok büyük değişikliklere uğramadan devam ettiğini görmekteyiz. Bunlardan, eskiden Anadolu'nun birçok bölgesinde yaygın olarak görülen yaylaya çıkma kültürü, Özellikle Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde ağırlıklı olmak üzere günümüzde de sürdürülmektedir. Bölgelere göre konut inşasında kullanılan malzemeler ve evlerin inşa edilmiş şekilleri ise daha çok kırsal bölgelerde ufak değişikliklerin haricinde devam etmektedir. Kahvehanelerin yaygınlığı ve bu mekânları kullananların daha çok erkekler olması, yine özellikle kırsal bölgelerde eskiden olduğu gibi süregelmektedir. Temizliğin her zaman olduğu gibi bugün de önemini koruyor olması, hayır ve eğitim kurumlarının artarak devam etmesi, Anadolu'da yaşayan Türklerin eskiden beri Müslüman bir toplum olmasından dolayı, Texier'nin yaşadığı dönem ve öncesinde olduğu gibi bugün de önemini korumaktadır. Adet ve inançlar konusunda ise, 19. yüzyılda Texier'nin bu konuda anlattıklarının birçoğu hem şehir hem de kırsal bölgelerde yaygın olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ BEY (1995), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ALEMDAR, Korkmaz (2001), *İletişim ve Tarih*, Ankara.
- AYVANSARAYLI Hafız Hüseyin (1987), *Camilerimiz Ansiklopedisi*, I. Cilt yay. haz. İhsan Erzi, Tercüman Yayınları, İstanbul.
- GERMENER, Semra - eynep İnankur (2002), *Oryantalistlerin İstanbul'u*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1998), *Osmanlı Belgelerinin Dili-Diplomatik-*, İstanbul.
- Kütüb-i Sitte-Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (1991), haz. Prof. Dr. İbrahim Canan, Akçağ Yayınları, Cilt:11, Ankara.
- LAQUEUR, Hans Peter (1997), *Hüve'l Baki-İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, -46, İstanbul.
- OLİVIER- Türkiye Seyahatnamesi (1977), *1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul*, çev. Oğuz Gökmen, Ankara.
- ÖZKAYA, Yücel (1994), *Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık*, TTK-Ankara.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (2004), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul.
- SEZER, Hamiyet (2003), "Osmanlı İmparatorluğunda Seyahat İzinleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XXI, Ankara-2003/Şubat, Sayı:33
- ÜÇEL-AYBET, Gülgün (2003), *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İletişim Yay.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Yeni_Cami